

Carles Riba i la novel·la

Tot estudi sobre Carles Riba i la novel·la ha de prendre inevitablement com a punt central el text de la conferència *Una generació sense novel·la*, llegida el 5 de juny de 1925 a l'Ateneu Barcelonès, publicada els dies 7 i 17 del mateix mes a «La Veu de Catalunya» i, dos anys més tard, recollida a *Els marges*.¹ És prou sabut que aquest text —i, en general, la qüestió de la novel·la dins el Noucentisme— ha estat objecte de polèmica en aquests darrers anys. Ens hi venim a afegir, convençuts que el treball crític i historiogràfic no és altra cosa que un debat obert i continu que, tant o més que fixar determinades interpretacions, el que ha de fer és obrir perspectives per a la comprensió dels fets amb tota la seva complexitat. La meva intenció és la de rellegir la posició ribiana davant la novel·la en relació amb el context cultural i literari. Francesc Codina, que m'acompanya en el tractament del mateix tema, ho farà en relació amb el conjunt de la crítica ribiana. Són dues cares de la mateixa moneda. Per això, comencem demanant excuses si en algun moment ens repetim. Afegeixo, a més, que, malgrat compartir el tema, cadascú de nosaltres és responsable del text que llegeix.

Una revisió d'aquesta mena és també, inevitablement, una relectura de textos i posicions ribians tenint a la vista la interpretació que va fer-ne Alan Yates al llibre que, al títol de la conferència, hi afegia un interrogant amb el qual qüestionava la interpretació que fins aleshores se n'havia fet.² Alan Yates prenia com a pretext el desconeixement, les imprecisions i les contradiccions de la crítica davant la història de la novel·la catalana i, més concretament, davant la situació i el sentit de la interven-

1. CARLES RIBA, *Obres completes. II: Assaigs crítics*, a cura de JOAN-LLUÍS MARFANY (Barcelona, Edicions 62, 1967), pàgs. 314-320.

2. ALAN YATES, *Una generació sense novel·la?* (Barcelona 1975). El llibre, cal esmentar-ho, havia estat elaborat abans de 1971 i revisat, amb vista a la seva publicació, el 1974-75. El seu caràcter innovador és, doncs, considerable: n'hi ha prou amb consultar la bibliografia existent, aquests anys, sobre el tema. Vegeu-la, per exemple, dins el mateix llibre, a les pàgs. 251-262.

ció ribiana per revisar de cap i de nou vint-i-cinc anys de novel·la catalana i donar-ne tota una nova visió ben documentada, completa i coherent. Va ser tota una reivindicació que va tirar per terra molts tòpics que s'havien anat perpetuant d'ençà dels anys trenta. El llibre, no cal ni dir-ho, s'ha convertit en un punt de referència ineludible per als estudis sobre novel·la catalana. Tanmateix, sense oblidar el que tenia de toc d'alerta —o per això mateix—, presenta, des del meu punt de vista, un problema derivat de l'actitud amb què s'enfronta a la història: alhora que explica els fets, els ordena com si es tractés de presentar un memorial de greuges. Especialment davant Riba. El Caràcter de «tesi», en el sentit literal del terme, que té acaba d'arrodonir-ho: és «contra» Riba que es formulen els arguments.

Prenguem com a punt de partida la conclusió d'Alan Yates: «La conferència de Riba és inequívocament una acció defensiva, feta per un noucentista sincer i impenitent que no vol veure les consecucions del moviment —la seva poesia, el seu llenguatge literari i la seva "cultura moral"— sacrificades en un canvi de clima cultural. Enfocar-la així és simplement un acte de justícia envers l'autor».³ En bona part, subscriuria aquesta afirmació, però afegint-li algun petit matís. Crec que és ben clar que la conferència és inequívocament defensiva, però crec també que no ho és exclusivament. Com que Riba havia estat un intel·lectual lligat als objectius del Noucentisme, sabia molt bé tot el que havia arribat a costar la mica de clima cultural assolit i la fixació de la cultura com un dels pilars bàsics de la cosa pública. Temia, per tant, baratar per un plat de lleties allò que s'havia aconseguit amb tant d'esforç. Específicament, però, que el 1925 Riba no és un «noucentista» en un sentit estricte, perquè, desfetes ja aleshores les bases d'aquest moviment, poques possibilitats tenia de militar-hi. En tot cas, militava per uns objectius de cultura, per un concepte determinat de cultura, en funció dels quals, uns anys abans, havia militat en el Noucentisme. El problema és que ara, el 1925, Riba veu en perill no pas el Noucentisme —entès, com sembla insinuar Yates, com un racó privilegiat d'uns quants intel·lectuals «fidels»— sinó tota la cultura que aquest moviment havia ajudat a crear. Per això comença la seva conferència *Una generació sense novel·la* replicant a Sagarra, que havia parlat de la «por a la novel·la»: la por és, per a Riba, garantia de qualitat, garantia de rigor; ho ha estat per a la lírica i cal esperar que ho sigui també per a la novel·la: «indici d'un benvingut sentit

3. YATES, *op. cit.*, pàg. 198.

de la responsabilitat en els literats catalans».⁴ ¿No restaria més ben definida aquesta conferència si l'anomenéssim «crida a la responsabilitat»? Una altra qüestió, és clar, és la conveniència o no d'una crida com aquesta si el que calia era potenciar el conreu del gènere.

Assenyalo això perquè, a parer meu, el debat entorn de la novel·la va provocar un seguit d'equívocs que van condicionar profundament les actituds que Riba va prendre a la seva conferència. Fem, doncs, allò mateix que Alan Yates proposava: analitzem el text «contra el teló de fons de tot el debat anterior a la seva intervenció».⁵ La meua proposta, però, és fer aquest camí observant el debat com una peça més de la crisi del Noucentisme, però no del Noucentisme com a actitud estètica, sinó com a etapa concreta de creació i configuració d'una determinada forma de professionalització de l'escriptor i, doncs, d'inserció de la seva feina d'intel·lectual en la societat. Perquè el problema de la novel·la, tal com es planteja a partir de 1917 (i deixem de banda els textos d'Alexandre Plana, ni que siguin anteriors, perquè presenten una altra problemàtica)⁶ i, sobretot, el 1924 i el 1925, no és res més que una petita part (encara que tampoc no ho és exclusivament d'un problema de fons: l'establiment d'un nou sistema de relacions entre l'escriptor i la societat i, amb ell, l'aparició d'una competència comercial i ideològica que torna a portar a un primer pla de la vida cultural sectors que havien restat marginats des del tombant de segle).

Succintament: a partir de la mort de Prat de la Riba, s'havia produït un gir en cerca del públic, del qual d'Editorial Catalana en va ser la manifestació més evident. La defensa de la novel·la i els intents de crear-la per part de Josep Carner, que va empènyer Carles Soldevila, Joaquim Ruyra, Alexandre Plana i fins i tot Josep Maria de Sagarra perquè n'escrivissin, van ser reals. Diria que, als *Escolis*, de Riba, hi ha, subjacent, una autèntica obsessió pel gènere, reflex d'una consciència ben precisa de la seva necessitat cultural i social. Val a dir, és clar, que aquesta defensa es feia, tant en Riba com en Carner, sense cap renúncia estètica. I això —ja vaig remarcar-ho a propòsit de Carner—⁷ demostra ni més

4. RIBA, *op. cit.*, pàg. 314.

5. YATES, *op. cit.*, pàg. 193.

6. Alexandre Plana tracta el problema de la novel·la el 1915 i el 1917 (A. PLANA, *Les valors del nostre renaixement* (Barcelona, Edicions 62, 1976), pàgs. 37-46 i 81-87). Els seus plantejaments, però, responen a una concepció de la crisi de la novel·la com a crisi de forma.

7. A *Josep Carner i la novel·la*, conferència donada a la Universitat de Barcelona el 15 de febrer de 1984.

ni menys que la sinceritat amb què actuaven, i no una estratègia enganyadora. Riba, als *Escolis*, exposa unes concepcions del gènere que enllacen del tot amb els objectius explicitats per Carner al pròleg de *L'Abrandament*, de Carles Soldevila, però, més orsià que carnerià (àdhuc en els novel·listes que esmenta, coincidents en bona part amb els que apareixen al *Glosari*), no veu en la realitat el «posat cortès» que hi descobria Carner, sinó que, més aviat, la tem, la realitat, i proposa de salvar-la amb el «gran alè de simpatia humana» d'un Gógol o d'un Cervantes, perquè, presa tal com ens la dona Flaubert, és a dir, «sense cap pietat», ens veuríem obligats a pensar que «"tota cosa és trista" en ella mateixa, i tota objectivitat en ella mateixa depriment».⁸

A més, els *Escolis* van ser redactats en els anys de màxima activitat de l'Editorial Catalana i, lògicament, Riba, a més de col·laborar-hi com a crític i com a pensador, va fer-ho com a traductor (d'Edgar Allan Poe, Gógol, els germans Grimm, Bernardin de Saint-Pierre, etc.) i amb encàrrecs editorials tan significatius com l'elaboració de l'antologia *Un tros de paper*, que, com tothom sap, ho és de costumistes del segle XIX, i que podria haver estat elaborada perfectament per un Josep Carner. Fet i fet, el nucli del pensament de Riba sobre la novel·la ja era format allí i àdhuc la proposta final d'*Una generació sense novel·la* («fer arrelar en sòl catalanesc, una branca d'una novel·ística estrangera fins a la seva independència»)⁹ no és altra cosa que un trasllat al 1925 de la política que havia seguit Carner a l'Editorial Catalana: fer de les traduccions, pel que fa a la creació de llengua i a la consecució d'aquella ubiqüitat socialitzadora, una via de creació novel·ística. Riba, doncs, el 1925, continuava insistint en un projecte que fins aleshores no s'havia mostrat gaire fructífer. En tot cas, després de set anys, la novel·la com a institució no havia rebrotat encara.

Agent, doncs, actiu del gir noucentista cap a la recerca del públic, Riba devia ésser molt conscient, en posar-se a escriure *Una generació sense novel·la*, de la inalterabilitat, set anys després, d'aquell mateix objectiu. Si fins aleshores el problema no s'havia resolt era, probablement, perquè les pressions socials que Alan Yates dedueix d'alguns escrits de Plàcid Vidal i d'altres, a parer meu, no tenien veritable transcendència més enllà del petitíssim nucli d'ex-modernistes marginals.¹⁰ Els noucentis-

8. RIBA, *op. cit.*, pàg. 69.

9. *Ibid.*, pàg. 320.

10. Vegeu YATES, *op. cit.*, pàg. 149. Contra aquestes opinions, referides retrospectivament, tal com diu Yates, s'hi pot oposar un altre argument: el

tes havien cercat el públic per interessos culturals i estamentals, i no pas per satisfer una demanda. En tot cas, pel que es desprèn dels escrits de Carner, sembla més aviat que el que intentaven era crear-la. I, tanmateix, l'estabilitat de l'empresa l'assoliren amb les subscripcions dels lectors de «La Veu de Catalunya» i, doncs, amb un públic fidel mogut per motivacions polítiques i culturals. Però que no era el públic normal de mercat, sotmès a la llei de l'oferta i la demanda. En canvi, anys més tard, entorn de 1925, les pressions socials deurien ser més o menys reals: la situació econòmica, social i cultural explicaria la formació d'un públic potencial, abocat a la lectura de llibres en català. Preparat, a més a més, per l'amplitud del debat que s'estava sostenint, per consumir novel·la. I novel·la catalana. No oblidem aquell report de Joan Estelrich, curador de l'Editorial Catalana després de la marxa de Carner: que tenien més sortida els autors catalans que no pas les traduccions.¹¹

La raresa del debat entorn de la novel·la prové del fet que amb prou feines s'insinua mai la pregunta, què és la novel·la?, o bé ¿quina novel·la és la que cal fer? Quan apareix alguna precisió tècnica és per diferenciar prosa de novel·la, i ben poca cosa més. L'esforç és dirigit exclusivament a estimular la creació novel·lística. I barreja tres qüestions diferents: la relació entre literatura i públic, entre literatura popular i literatura culta i la funció de la crítica. Des de mitjan 1924 fins a mitjan 1925, és a dir, durant l'any immediatament anterior a l'aparició d'*Una generació sense novel·la*, la primera d'aquestes qüestions, la relació entre literatura i públic, hi té tanta importància que realment és molt difícil imaginar que Riba n'hagués pogut prescindir. Sense aïllar la novel·la, Josep M. Junoy, el 18 de desembre de 1924, n'havia parlat des de la tribuna de l'Ateneu Barcelonès en una conferència que porta com a títol *Crear un públic*: «en l'honor del mateix negoci pairal», calia, segons ell, cohesionar (potser millor: tornar a cohesionar) intel·lectuals i públic. Afirmava que la intel·ligència s'havia avançat massa i que calia ara que tornés enrera: «cal descendir per ascendir i, sobretot, per fer ascendir».¹²

Progressivament, aquest girar-se cap al públic es va anar barrejant

1912 no podia existir encara la sensació de buit novel·lístic, com a mínim no més que en anys anteriors, perquè encara s'hi publiquen novel·les (Pous i Pagès, Ors, Pujulà i Vallès i altres). Els problemes de marginació de Plàcid Vidal no poden ser referents al «noucentisme» perquè, de fet, ja els havia sofert dins el «modernisme».

11. Citat per YATES, *op. cit.*, pàg. 180.

12. JOSEP M. JUNOY, *Crear un públic* (Barcelona 1925), pàg. 13.

amb atacs al Noucentisme com a responsable d'haver allunyat la pràctica literària del poble. Esmentem, per exemple, aquest text de Màrius Vidal: «El noucentisme, entre altres moltes coses, significa el divorci entre el poble i la seva literatura... Aquesta mateixa situació ha produït en les nostres lletres un efecte lamentable. El noucentisme ha significat la superposició de la cultura damunt del sentiment, de l'emoció, de la passió. La cultura ha predominat i la literatura s'ha ressentit del seu pes, per això sembla que hi manqui força, naturalitat i humanitat».¹³ Aquesta crítica, publicada a «Justícia social», podria haver passat per ser l'escrit d'un indocumentat ressentit d'esquerres. Però resulta que una persona tan respectable com Carles Pi i Sunyer va prendre'n els arguments i amb més duresa encara va deixar-los anar a «La Publicitat» el 6 de març de 1926. Remeto a Alan Yates, que en reproduïx fragments i, a més, documenta l'impacte que aquest article va assolir.¹⁴

Dins d'aquest debat, la novel·la passa a ser la «clau» que ha d'obrir les portes del públic. Tal com diu Sagarra a *La por a la novel·la*: «El públic català està demanant amb la boca oberta i amb uns crits desesperats que li donguin novel·les... Aquest gran públic no és que sigui molt mirat, no és que sia molt exigent, només demana que no l'ensopeixin; és un públic de bona fe que estima les coses del país, i que, si llegeix novel·les o històries forasteres, és perquè aquí no en fem, que si en féssim, se les empassaria com bresques».¹⁵ Aquestes opinions, per a Riba, degueren sonar a pura i simple provocació. Però no ens avancem: el novembre de 1924, a la «Revista de Catalunya», Domènec Guansé (un crític especialitzat en novel·la que darrerament, perquè va fer una «mala crítica» d'*Un film*, de Víctor Català, ens l'han volgut com un enemic del gènere), escrivia a propòsit d'Ernest Martínez Ferrando: «Un novel·lista (...) pot tenir una influència transcendentalíssima entre nosaltres. La novel·la és el vici europeu, el vici modern per excel·lència; és la morfina dels intel·ligents. És, si més no, la mena de llibre més llegit, més apassionadament comentat pel públic més nombrós i més distingit. Creiem que la seva influència supera la influència del teatre. I la saturació de catalanitat que manca a la nostra burgesia, solament la novel·la pot produir-la. El dia que els nostres novel·listes aconseguixin que les damiseHes somniïn herois catalans, aquell dia les damiseHes estimaran més Catalunya, i

13. Citat per YATES, *op. cit.*, pàg. 187.

14. *Ibid.*, pàgs. 187-188.

15. J. M. DE SAGARRA, *La por a la novel·la*, «La Publicitat», 26-IV-1925.

aquesta semblarà una terra més romàntica i més bella».¹⁶ Aconsella a Martínez Ferrando i als prosistes que deixin d'escriure «pampallugueigs sentimentals» o «espurnes de la bellesa eterna» perquè això ja ho fa la lírica. I que facin novel·la. Aquest és el talismà per arribar al gran públic: «Entretant, els tiratges, que bé podríem dir-ne grans, de Guimerà o de Rossinyol, no es repeteixen. I és que els escriptors d'ara es reclouen massa en llurs torres de vori; obliden que tota literatura que no vibra amb el ritme de la sang és una literatura que no tindrà, en cap banda transcendència. I seria una llàstima que acabés fent literatura per a col·legiales un poble que encara té noms com el de Víctor Català, de Puig i Ferrater o de Bertrana». Fixem-nos què ens ha dit: que la novel·la és la forma literària que arriba al gran públic, que és un gènere educatiu per a la burgesia, que cal acabar amb la literatura transcendentalista i, finalment, que la novel·la compta a Catalunya amb una tradició ben precisa que no ha de ser desvirtuada.

Però, sobretot, darrera el text de Guansé, com darrera el text de Sagarra i els de tants d'altres que van intervenint en la qüestió, hi ha una presència no esmentada, però indefugible i, àdhuc, parcialment envejada: la de Josep Maria Folch i Torres i la seva «Biblioteca Gentil»; comença a mitjan 1924 amb tant d'èxit que, el febrer de 1925, provocava aquests mots de Carles Soldevila: «No és secret per ningú la immensa voga aconseguida per en Josep M. Folch i Torres. Els seus llibres (en publica dos cada mes) arriben a obtenir tiratges enormes que anys enrera ens haurien semblat un somni irrealitzable i que avui, tot i la certificació dels llibreters i el testimoniatge del tramvia, on el cinquanta per cent de les noies llegeixen «*Anima endins*» o «*Una llàgrima*», ens deixen bocabadats».¹⁷

Dins l'estructura del Noucentisme, una narrativa rosa o intranscendent (com ara la de Roig i Raventós)¹⁸ no representava cap perill: el mateix Carner sembla situar la narrativa al lloc dels passatemps honestos i

16. DOMÈNEC GUANSÉ, *Els prosistes*, «Revista de Catalunya», I, núm. 5 (novembre 1924), pàgs. 513-515.

17. CARLES SOLDEVILA, *A l'entorn de la crítica*, «Revista de Catalunya», II, núm. 8 (febrer 1925), pàgs. 117-121. Cal precisar que el ritme de publicació de les novel·les de Folch era mensual i no pas quinzenal.

18. Carles Riba dedica, a *Escolis*, un article a *Argelaga florida*, d'Editorial Catalana. Roig, company d'estudis de Carner, fou sempre molt estimat en els cercles noucentistes. Riba, a la crítica esmentada, dubta de les seves possibilitats de novel·lista. Com a mínim pel que fa a la quantitat, avui veiem que no són pas novel·les el que manca a la seva bibliografia.

sense massa transcendència (i Carner, privadament, que no públicament, va lloar les obres de Folch i Torres perquè «ultra llur qualitat literària, mantenen i expandeixen amb tanta de fortuna el nostrament idiomàtic»¹⁹). Però, ara, aquesta avidesa per fer-se amb el públic que manifesten crítics i escriptors, la constant afirmació d'aquesta recerca com a forma de ruptura amb tot allò que havia realitzat el Noucentisme i, finalment, l'exemple inequívoc d'on s'anava a parar quan s'escrivia per al gran públic, mouen Riba a fer una crida a la responsabilitat. Que és, doncs, també, una alerta defensiva.

Riba tem l'entrada a una «normalitat cultural» (ho escric entre cometes): tem l'impacte que pot produir a una cultura d'hivernacle la introducció indiscriminada d'un gènere essencialment comercial que, a més, ha estat reclamat pel que tenia de comercial. Ho tem, sobretot, en uns moments, no ho oblidem, en què la incipient institucionalització de la vida pública i cultural ha estat desmantellada per la dictadura. Cert: no tem «tota» la noveHa. Adhuc en voldria una capaç d'arribar al gran públic (feu, sinó, la llista dels noveHistes que esmenta a la seva obra, que són molts i variats). El que tem és que la noveHa s'instauri en el centre de la vida literària catalana abans que aquesta no compti amb l'atmosfera suficient d'humanisme, amb un estat de civilització que assegurí que no es produirà cap degradació cultural, és a dir: que el públic no demanarà Folch i Torres sinó Dickens, i Dostoievski, i Arnold Bennets, i Conrads, i altres exemplars semblants.

Això implica una desconfiança en el gènere, que creu incapaç de crear, per ell mateix, aquests valors culturals i humanístics que reclama a la societat. Implica, també, una desconfiança en els autors que començaven a escriure'n (i que ja n'havien publicat aquell mateix any). Per a ell és, encara, un gènere transmissor dels valors que ha creat altri, un gènere d'«objectivació», només salvable si hi ha una actitud prèvia de cultura. Des d'aquest punt de vista —i deixant de banda els mots concrets— el perjudici que Alan Yates detecta és del tot real.

Riba, doncs, va sortir a la palestra a reclamar responsabilitats quan, el que calia —i se suposa que ell també ho volia—, era impulsar la reaparició del gènere. Insistir, com va fer, en la vella política de l'Editorial Catalana era tornar a tancar-se en un circuit sense sortida. I, justament, el que necessitava la literatura catalana era una desintoxicació de culturalisme, de responsabilitats patriòtiques i culturals. Cada cosa al seu lloc

19. R. FOTCH I CAMARASA, *Bon dia, pare* (Barcelona 1969), pàg. 105.

i un lloc per a cada cosa. En aquest sentit, potser va resultar molt més efectiva la posició d'aquells, que foren molts, que reclamaven una novel·la digna, ben escrita i allunyada d'intellectualismes que poguessin eliminar-ne l'efectivitat social. Com C. A. Jordana, el qual, referint-se a López-Picó, afirmava: «té el gran defecte de no poder ser banal: això el privaria tal volta d'escriure una bona novel·la».²⁰

I no puc deixar de recordar fins a quin punt el Grup de Sabadell, format per una colla d'hereus actualitzats del Noucentisme, va rebre com si fos manà del cel les paraules de Riba. Armand Obiols les repeteix gairebé literalment, bé que de manera molt més directa i sense embuts, molt poc després.²¹ I Armand Obiols és aquell que es va passar la vida planejant una magnífica novel·la que no va arribar a escriure mai. En canvi, Francesc Trabal, amb menys «literatura», amb menys «cultura» i força més frivolitat, va arribar a escriure novel·les que porten, fins i tot, pròlegs de Riba. I la Rodoreda, aquella noia que va començar mig jugant, va esdevenir després la gran novel·lista que fou. En canvi, Riba, per més que llegís i parlés de novel·la (des de Serrahima a Triadú, tothom ho vol fer constar), per més que assumís explícitament els seus contes com a part de la seva obra, per més que afirmés una vegada i una altra la seva vocació de novel·lista, la veritat, no me l'acabo d'imaginar fent punta al llapis i començant: «La marquesa va sortir a les cinc».

JORDI CASTELLANOS

20. C. A. JORDANA, Paradoxalment, D. GUANSÉ (*Els prosistes*, «Revista de Catalunya», II, núm. 11 (maig 1925), pàgs. 493-494) advertia els escriptors joves que la banalitat de *L'ingenu amor* només era aparent: «La seva aparent facilitat, la seva aparent ingenuïtat, la seva aparent frivolitat, poden ésser una sirena fatal per als escriptors que no tenen encara una personalitat ben definida».

21. ARMAND OBIOLS, *Lletres i llibres*, «Diari de Sabadell», 15-VII-1925.